

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Вивчення досвіду різних форм і моделей політики національної пам'яті в країнах світу уможливлює їх узагальнення та висунення положень і рекомендацій, слушних для державних установ та органів влади України.

1. У демократичних країнах велике значення надається традиціям, ритуалам та використанню символічних атрибутів національної пам'яті. Насамперед, це стосується озnamенування важливих історичних дат, проведення меморіальних заходів, присудження національних премій тощо. Наприклад, політичні традиції Великої Британії та США передбачають щорічну організацію урочистих заходів, які символізують стабільність державного устрою (тронна промова королеви в парламенті, виступ президента США в Конгресі з посланням про стан країни). Регулярний і усталений характер має й проведення меморіальних заходів (покладання квітів до могили Невідомого солдата на Арлінгтонському національному кладовищі, відзначення Дня пам'яті у Великій Британії та Франції).

2. Чітка регламентація ритуалу державних свят і меморіальних заходів сприяє зміцненню держави, єдності суспільства, злагодженню роботі владних інститутів. У цьому сенсі важливим для України має стати усвідомлення того, що жодна зміна президентів і урядів не повинна порушувати процедуру організації державних свят, озnamенування найважливіших історичних подій чи проведення заходів, присвячених пам'яті загиблих.

3. Корисним є британський досвід політики національної пам'яті, спрямований на донесення до найширших верств суспільства консолідації суспільство ідей. Така практика здійснюється із застосуванням сучасних інтерактивних, мультимедійних засобів, креативних рішень, зокрема, використання та інтерпретації історичного матеріалу й художніх творів, в тому числі через залучення до постановки п'ес про історичні події фахівців – драматургів і сценаристів та дітей і юнацтва.

4. Варто враховувати також британський досвід запровадження нових традицій, що можуть бути ініційовані як «зверху», так і «знизу». Зокрема, за ініціативою королеви Єлизавети II кожному з її підданих, якому виповнилося сто років, вона особисто надсилає телеграму зі своїми вітаннями. Це символізує живу пам'ять про кожного громадянина, що самим фактом свого життя вже ввійшов в історію. Інша слушна традиція прийшла з «низів». У багатьох населених пунктах пам'ять героїв Першої світової війни увіковічена меморіальними каменями (плитами), вмурованими в бруківку в місцях, де вони мешкали. Суспільний резонанс цієї відносно нової традиції полягає в збереженні пам'яті про героїв і нагадування їх нащадкам про подвиги співгromадян.

5. Важливим складником політики пам'яті в країнах Європи виступає державна підтримка музеїв, експозиції яких присвячені подіям Другої світової війни. У музейній справі багатьох європейських країн також спостерігається широке застосування сучасних технологій – мультимедійних інсталяцій і постановок, здійснюваних музеями разом з театрами або

музичними колективами, використання візуальних й педагогічних інструментів (нових технологій, оцифрування архівних документів та кіно-фото-фону матеріалів). Практикується також відкриття у музеях магазинів з метою популяризації історичної пам'яті шляхом продажу відповідних сувенірів.

6. Прикладом відносно неконфліктного подолання наслідків тоталітаризму в суспільній свідомості вважається політика пам'яті в Чехії та Словаччині. У процесі декомунізації в цих країнах основний акцент було зроблено на чіткому й одномоментному відмежуванні від наслідків радянського впливу та засудженні найбільш жорстоких його проявів.

7. У процесі декомунізації в Болгарії слідчим було ухвалення рішення про створення Музею соціалістичного мистецтва, що дозволило зменшити напругу в суспільстві та зберегти твори мистецтва, які мали історичну й художню цінність у традиції соціалістичного реалізму, запобігши їх знищенню.

8. Польська політика національної пам'яті значною мірою побудована на принципах політизації історії. Такий підхід містить низку конфліктних вимог, які викликають обґрунтовані невдоволення й заперечення з боку історичних сусідів та європейських інтеграційних інституцій. В її сучасному вигляді польська політика національної пам'яті виступає не лише потужним консолідуючим засобом (у внутрішньополітичному контексті), а й джерелом напруги у відносинах з сусідніми країнами (Україною, Литвою, ФРН тощо).

9. Виходячи з досвіду держав Європи та світу важливими уроками для України є підходи щодо розробки концепції національної пам'яті, що здебільшого виступає специфічним відображенням наративу національної історії, який своєю чергою постає втіленням компромісу домінуючих політичних еліт щодо історичної спадщини, стану та перспектив розвитку країни. З огляду на це потребує визначення та зважених оцінок щодо переломних історичних етапів вітчизняної історії, формування переліку основних пам'ятників, меморіалів та музеїв, перегляд ролі і значення яких визнається неможливим незалежно від домінування тих чи тих політичних угруповань.

10. Водночас здійснення політики історичної пам'яті на засадах пошуку символічних подій і постатей, які мають об'єднавчий потенціал узгодження інтересів і потреб різних суспільних груп, не виключає потреби комеморації національних травм і жертв. Така комеморація не потребує компромісу з групами, причетними до травматичних подій, які є опонентами жертв, або групами, що мають статус мовчазних свідків і апелюють до необхідності «забуття минулого заради майбутнього». А отже, у формуванні та реалізації політики пам'яті на державному рівні вкрай важливо дотримуватися тонкої межі між її політизацією, зумовленою, крім іншого, об'єктивними процесами націстворення, та перетворенням політики пам'яті на «історичну політику» як засіб маніпуляції минулим і його спотворення на догоду поточним кон'юнктурним і корпоративним інтересам і амбіціям.

Зважені засади мають домінувати й у відносинах з країнами-сусідами. Тут доцільним є створення міжурядових комісій з гуманітарних проблем, програм наукової співпраці фахівців гуманітарного профілю та розробка спільніх підручників історії, які покликані стати важливим кроком на шляху до міжнаціонального примирення. Офіційному Києву не слід копіювати позицію окремих країн щодо політизації історичних подій минулого, однак варто розробити аргументований підхід на основі діалогу з усіма країнами-сусідами.

11. Варто завжди виходити з того, що законодавче забезпечення етнокультурного розмаїття і політики пам'яті, як свідчить практика держав світу різних регіонів (Індія, Туреччина, арабські країни), має неухильно підпорядковуватися принципу пріоритету громадянських прав над правами корпоративними (культурними правами окремих етносів, громад, груп). Лише таким чином можливо запобігти нарощанню конфронтаційних тенденцій у вільному співіснуванні різних етнокультурних груп у державі. Не можуть вільно практикуватися ті традиції, звичаї, обряди (побутові та релігійні), які вочевидь суперечать правам людини і не сумісні із загальнолюдськими цінностями.

12. Державна політика стосовно мусульманського населення України має враховувати небезпеку того, що деякі негативні аспекти сучасного протистояння в країнах арабського сходу можуть вплинути на суспільно-політичну стабільність в українському суспільстві шляхом штучного нав'язування мусульманським громадам України матриці світоглядного та ідеологічного протиборства, яке триває в арабському світі.

13. Вітчизняна концепція національної історії потребує подальшої розробки та вдосконалення з урахуванням посилення її ментального та політико-ідеологічного значення. Консолідована версія національної історії має не тільки витримати критичне випробування часом, а й сприяти консолідації суспільства у формі сучасної політичної нації. З огляду на конфліктність у сприйнятті історичних складових та політичної дійсності, наратив національної історії потребує чіткого визначення категоріального апарату, який дозволятиме об'єктивістське тлумачення основних періодів та визначних подій минулого.

14. Лише у ХХ ст. Україна як територіальна та суспільно-політична спільнота пережила низку політичних конфліктів, які за своїм значенням та наслідками мають ознаки громадянських війн. Усвідомлення політичних наслідків та ментального впливу цих конфліктів імперативно вимагає розробку конкурентоспроможної моделі загальнонаціонального примирення, яка уможливить надати суспільству вихід із замкненого кола внутрішніх чвар, переслідувань і взаємних звинувачень. Оптимальним способом, спроможним надати країні та суспільству можливість досягнення примирення, стає розробка сприйнятливої моделі національних інтересів та суспільно-політичних орієнтирів, здатних згуртувати довкола себе переважну більшість суспільства й окреслити перспективний шлях розвитку.

15. Український наратив національної пам'яті має враховувати специфіку тривалого існування країни у формі політично та ідеологічно розколотого суспільства. Акцентуалізація основних історичних подій та увічнення пам'яті окремих історичних постатей має відповідати загальному консолідаційному спрямуванню концепції національної історії. В іншому випадку спроби піднесення ролі окремих фігур та викреслення інших може прислужитися лише штучному продовженню політико-ідеологічного й ментального розколу в суспільстві й увічненню стереотипів громадянських війн минулого. У цьому контексті потребується прискіпливого аналізу та виваженого тлумачення діяльність політичних течій, рухів та владних режимів протилежного політико-ідеологічного спрямування.

Все це імперативно вимагає чіткого підтвердження правонаступництва України по відношенню до УРСР та визнання принципової важливості факту участі України як країни – члена й засновника ООН в антигітлерівській коаліції. Спроби розхитування цих установчих положень, які дістали повного підтвердження під час проголошення незалежності України, може підривати не тільки логіку концепції історії країни, а й спричинити розхитування атрибутів суверенітету та висунення політичних, ідеологічних, історичних, майнових і територіальних претензій.

16. У вітчизняній політиці пам'яті мають чітко окреслюватися демократичні засади та європейські культурні цінності, важливі константи на стратегічну перспективу загальнодержавного рівня й можливості врахування особливостей на регіональному (обласному) рівнях.

До числа першого рівня мають належати пам'ятники часів Київської Русі, війни за незалежність XVII ст., козацькі пам'ятки Запорізької січі, меморіальні об'єкти, пов'язані з УНР, Національний музей історії України у Другій світовій війні, меморіал Голодомору, музеї та пам'ятники Т. Шевченка, видатних письменників та науковців.

Враховуючи особливості історичного минулого країни та суспільства, а також регіональну специфіку і процеси децентралізації, вбачається за доцільне віднести до числа другого рівня автономні рішення місцевих органів влади у найменуванні вулиць, площ та впорядкуванні пам'ятників на території окремих областей, районів, міст та територіальних громад, що здійснюються в рамках чинного законодавства.